

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Reuter, Martina

Title: Mary Wollstonecraft, Frans Michael Franzén och Åbo tidningar

Year: 2023

Version: Published version

Copyright: © Finska Vetenskaps-Societeten - Suomen tiedeseura 2023

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Reuter, M. (2023). Mary Wollstonecraft, Frans Michael Franzén och Åbo tidningar. Sphinx, 2022-2023, 73-88. <https://edition.fi/societasscientiarum/catalog/book/863>

MARY WOLLSTONECRAFT, FRANS MICHAEL FRANZÉN OCH ÅBO TIDNINGAR

Föredrag hållet vid Finska Vetenskaps-Societetens
sammanträde den 19 december 2022

av

MARTINA REUTER

Den brittiska upplysningsfilosofen och tidiga romantikern Mary Wollstonecraft (1759–1797) reste sommaren 1795 till svenska västkusten och Norge, och hem igen via Danmark och Tyskland. Avsikten med resan var att hitta ett försvunnet skepp, vars last hennes dotter Fannys far amerikanen Gilbert Imlay under pågående krig försökt smugla från Frankrike till England. [1] Skeppet och dess last hittades aldrig, men Wollstonecraft skrev på basen av resan sitt i skönlitterär bemärkelse kanske viktigaste verk *Letters Written During a Short Residence in Sweden, Norway, and Denmark* (1796). Boken lästes med förtjusning av följande generations brittiska romantiker, inklusive av Wollstonecrafts andra dotter Mary Wollstonecraft Godwin, gift Shelley. [2] Den väckte också intresse i de länder Wollstonecraft besökt och översattes till tyska 1796 och svenska 1798. [3]

När den svenska översättningen *Bref, skrifna under et kort wistande i Swerige, Norrige och Danmark* utkom i Stockholm hade boken dock redan presenterats på svenska ett år tidigare. I januari-mars 1797 ingick nämligen i *Åbo Tidningar* en fyrdelad följetång “Et Engelskt Fruntimmers resa i Swerge”, som bestod av översatta och kommenterade utdrag ur Wollstonecrafts resebrev. [4] Följetången var den första, men inte den enda gången *Åbo Tidningar* uppmärksammade Wollstonecraft. [5] “Et Engelskt

Fruentimmerns resa i Swerge” publicerades anonymt, men jag hoppas kunna visa att vi på sannolika grunder kan anta att följetången var sammanställd av Frans Michael Franzén (1772–1847). Jag analyserar först några exempel ur följetångens innehåll och visar sedan på vilka grunder Franzén är en sannolik översättare och författare av följetångens kommentarer. Därefter diskuterar jag följetångens relevans för (1) forskningen om receptionen av Wollstonecrafts verk och (2) forskningen om *Åbo Tidningar* och Frans Michael Franzén.

“Et Engelskt Fruentimmerns resa i Swerge”

Åbo Tidningar inleder “Et Engelskt Fruentimmerns resa i Swerge” med att presentera resebrevens författare. Wollstonecraft och hennes litterära verksamhet beskrivs i följande ordalag:

Mistress Wollstonecraft är en ibland de många ypperliga författarinnor, som nu lefva i England. Hon har skrifwit åtskilligt om Fruentimmerns upfostran; men hennes historia om Fransyska Revolutionen och i synnerhet hennes Försvär af qvinnans rättigheter äro hennes wigtigaste verk.

Detta tänkande Fruentimmer, som är olyckligen gift med en köpman, från hwilken hon nu mera lefver skild, reste om sommaren år 1795 til Norge i hans ärende: och besökte wid samma tilfälle både Swerge och Danmark.

Öfwer denna resa har hon gifwit ut Bref: som i en blomstrande stil innefatta många philosophiska tankar och många skarpa omdömen om de länder hon besökt. I synnerhet ha våra Swenska seder rönt hennes stränga granskning.

Til dess boken hinner bli öfwersatt, torde följande utdrag roa våra Läsare och Läsarinnor. (*ÅT* 1797/2, 2)

Presentationen av Wollstonecraft innehåller många intressanta detaljer. I motsats till den *supra sexum* diskurs, som sedan renässansen ofta betraktade intellektuellt framträdande kvinnor som undantag, vilka av en eller annan orsak förmått överskrida sitt kön, presenteras Wollstonecraft inte som ett undantag. Hon tillhör en identifierbar grupp av ypperliga kvinnliga författare. *Åbo Tidningar* uppmärksammar hennes verk om upfostran, en genre som ansågs passa kvinnliga skribenter, men betonar intressant nog betydelsen av hennes politiska verk, vilka tillhörde en utpräglat maskulin genre. Här avviker den tidiga svenska receptionen av Wollstonecraft från den tyska översättningen av hennes *Vindication of the Rights of Woman* (1792), som uttryckligen framhävde bokens pedagogiska betydelse och tonade ner dess politiska

innehåll. [6] Det är dock osannolikt att *Åbo Tidningars* skribent läst Wollstonecrafts verk om kvinnans rättigheter eller den franska revolutionen. [7] Uppgifterna verkar härstamma från en sekundärkälla, som antagligen också innehöll uppgiften att Wollstonecraft levde åtskild från den person som antogs vara hennes äkta man. En möjlig källa är tidskriften *The Monthly Mirrors* januarinummer 1796, som med anledningen av de nyligen utgivna *Letters Written During a Short Residence*, publicerade ett porträtt av "Mrs. Wollstonecraft" och uppgifter om hennes liv och verk. [8]

Inledningens nästsista stycke berömmar både Wollstonecrafts "blomstrande stil", vilken kan ses som ett tidstypiskt drag hos en kvinnlig författare, och hennes filosofiska tänkande och skarpa omdöme, två enligt tidsandan maskulina förmågor. Genom att tillskriva Wollstonecraft både maskulina och feminina egenskaper ger skribenten bilden av en politisk tänkare, som kan delta i en maskulin diskurs utan att skandalisera sin kvinnlighet. Vi kan jämföra denna bild med en engelsk recension av *Letters*, som publicerades i *The Critical Review* i februari 1796. Recensionen är ämnad att vara positiv, men den berömmar Wollstonecrafts verk genom att betona hur hennes feminina förmåga gottgör hennes brist på systematik. Enligt *The Critical Review* karakteriseras *Letters* av "a want of method", men denna brist kompenseras av verkets "artless and apparently unstudied species of composition". [9] Wollstonecraft får beröm för sin "naturliga" stil, ett drag värdesatt av den gryende romantiken, men samtidigt ett utpräglat feminint drag. *Åbo Tidningars* skribent klargör också att de intresserade läsarna förväntas bestå av både kvinnor och män. "Et Engelskt Fruntimmers resa i Swerge" är varken specifik kvinnolitteratur eller en naturhistorisk beskrivning, som i första hand antas intressera lärda manliga läsare. Vi ser hur Wollstonecrafts påstådda inkorporering av både feminina och maskulina drag resulterar i en text som enligt *Åbo Tidningar* förmår intressera båda könen.

Inledningens sista stycke visar också att skribenten eventuellt är medveten om planen att översätta Wollstonecrafts *Letters* i sin helhet till svenska. En jämförelse av "Et Engelskt Fruntimmers resa i Swerge" och *Bref, skrifna under et kort wistande i Swerige, Norrige och Danmark* visar dock att de två anonyma översättarna knappast är samma person.

"Et Engelskt Fruntimmers resa i Swerge" består i huvudsak av översättningar av stycken där Wollstonecraft betraktar svenskarnas seder och bruk, och av översättarens kommentarer till hur dessa relativt kritiska betraktelser bör tolkas. Här vill jag

uppmärksamma ett exempel, som å ena sidan representerar följetångens politiska innehåll och å andra sidan illustrerar en intressant skillnad mellan *Åbo Tidningars* översättning och översättningen utgiven i Stockholm följande år. Wollstonecrafts ursprungliga omdöme

In fact, the situation of the servants in every respect, particularly that of the women, shews how far the Swedes are from having a just conception of rational equality. [10]

översätts av *Åbo Tidningar*

Hela den ställning, hvaruti tjänstfolket, i synnerhet de af qwinkönet, befinna sig, wisar huru långt Swenskarne äro ifrån et sundt begrepp om en skälig jämnlikhet. (*ÅT* 1797/10, 2)

medan *Bref* översätter samma mening

Detta tjenstfolks belägenhet, särdeles qwinkönets, bewisar i alla afseenden, huru mycket det rätta begreppet af en förnuftig jämlikhet ännu ligger i sin linda. [11]

Det finns intressanta skillnader mellan översättningarna. *Åbo Tidningar* är mera trogen originalet när det gäller Wollstonecrafts uttryckliga kritik av svenskarnas bristande begrepp om jämlikhet. Översättaren betonar "huru långt Swenskarne äro" från ett sunt begrepp om jämlikhet, medan *Bref* låter bli att peka ut svenskarna och nöjer sig med att konstatera att begreppet om jämlikhet är outvecklat. Å andra sidan är översättaren av *Bref* mera trogen Wollstonecrafts uttryck "rational equality", översatt som "förnuftig jämlikhet". Ordet "förnuftig" har varit i bruk i svenskan sedan 1500-talet och i huvudsak använts i teologiska och filosofiska sammanhang, då man diskuterat den förnuftiga själen eller människan i egenskap av förnuftig varelse. [12] Dessa betydelser motsvarar Wollstonecrafts användning av "rational". Hon betonar genomgående att alla människor är jämlika i egenskap av att vara skapade med likvärdig rationell förmåga. [13] *Åbo Tidningars* "skälig jämnlikhet" är också en korrekt översättning, men en översättning med andra konnotationer. [14] Ordet "skälig" användes vid 1700-talets slut om välgrundade argument: ett skäligt argument är giltigt. Ordet var vanligt i lagtexter, vilket ger översättningen "skälig jämlikhet" starkare samhälleliga konnotationer än det mera filosofiskt-teologiska uttrycket "förnuftig jämlikhet". Samtidigt är det som är skäligt

mera kontextbundet än det förnuftiga. Medan “förnuftig jämlikhet” kan tolkas som syftande på alla människors universella jämlikhet i egenskap av att vara förnuftiga varelser, kan “skälig jämlikhet” syfta på att alla medlemmar av tjänstefolket bör vara jämlika sinsemellan eller i vissa hänseenden jämlika med sina husbönder. Den skäliga jämlikheten kan tänkas ha mera samhällelig relevans än den förnuftiga jämlikheten, men den är inte nödvändigtvis universell.

Kritiken av svenskarnas behandling av sitt tjänstefolk ingår i *Letters* tredje brev, som utgör en väsentlig del av bokens uttryckligen politiska innehåll. Utöver diskussionen om tjänstefolkets ställning, innehåller brevet en beskrivning av de politiska strömningar som enligt Wollstonecraft inte ännu nått Sverige, men som hon förutser är på kommande. Hon skriver:

Besides, the French revolution has not only rendered all the crowned heads more cautious, but has so decreased every where (excepting amongst themselves) a respect for nobility, that the peasantry have not only lost their blind reverence for their seigniors, but complain, in a manly style, of oppressions which before they did not think of denominating such, because they were taught to consider themselves as a different order of beings. And, perhaps, the efforts which the aristocrats are making here [in Sweden], as well as in every other part of Europe, to secure their sway, will be the most effectual mode of undermining it; taking into the calculation, that the king of Sweden, like most of the potentates of Europe, has continually been augmenting his power by encroaching on the privileges of the nobles. [15]

Det är föga överraskande att detta uttryck för det “Fransyska jämlikhetssystemet”, som Frans Michael Franzén kallar det i sin opublicerade resedagbok, [16] inte finns med i vare sig *Åbo Tidningar* eller *Bref*. [17] 1790-talets svenska trycksakscensur förbjöd spridandet av franska revolutionens politiska ideal, som i det här fallet dessutom är explicit kopplade till en kritik av den svenska kungen och adeln. [18] Avsaknaden av en uttryckligen politisk kritik i de svenska översättningarna av *Letters* gör de publicerade kommentarerna om skälig eller förnuftig jämlikhet extra intressanta. Dessa visar hur det inom ramen av en social kritik av tjänstefolkets ställning var möjligt att använda det “fransyska” ordet jämlikhet som undveks i politiska diskussioner om medborgarnas rättigheter.

I Wollstonecrafts tolkning finns det dock ett direkt samband mellan olika former av jämlikhet. Vi kan speciellt märka hur Wollstonecraft i det bortklippta stycket hänvisar till att

allmogen inte rest sig mot sina förtryckare, eftersom de lärts betrakta sig som “a different order of beings”. Speciellt *Brefs* översättning “förnuftig jämlikhet” syftar direkt på tanken att alla människor tillhör samma “order of being” eftersom vi alla är förnuftsvarer. Revolutionen börjar enligt Wollstonecraft då allmogen och tjänstefolket, inklusive dessas kvinnor, blir medvetna om sin förnuftsbaseade likvärdighet.

Franzén och Wollstonecraft

Nu till Franzéns andel. På vilka grunder kan vi anta att han översatte utdrag ur Wollstonecrafts *Letters* och sammanställde följetången i *Åbo Tidningar*? Vi vet att han under slutet av 1790-talet och början av 1800-talet var en flitig skribent i och tidvis redaktör för tidningen. [19] Vi vet också att han tillsammans med Carl Fredrik Bremer (1770–1830) reste i Europa från maj 1795 till september 1796. [20] De två unga männen anlände till London i mars 1796, strax efter att Wollstonecrafts *Letters* hade kommit ut och hon uppmärksammades i bland annat *The Monthly Mirror*. Januarinumret av *The Monthly Mirror*, den eventuella källan till *Åbo Tidningars* uppgifter om Wollstonecrafts liv och verk, är en viktig detalj, eftersom tidskriften publicerade mycket om teater och Franzén var en passionerad teaterentusiast. Det är inte omöjligt att han stötte på Wollstonecraft och *Letters* via *The Monthly Mirror*. Vi vet också med säkerhet att Franzén ägde originalutgåvan av Wollstonecrafts *Letters* vid sin död. [21] Det är sannolikt att han köpte boken då han var i London och intressant att han sparade den till sin död. Franzén återvände till Åbo i november 1796 och hade därmed gott tillfälle att sammanställa följetången för publicering i *Åbo Tidningar*.

Därutöver vet vi med säkerhet att Franzén inte enbart ägde *Letters* utan var långvarigt intresserad av Wollstonecrafts liv och verk. Han skrev resedagbok under sin Europaresa och dagboken innehåller även senare tillägg som tyder på att han övervägde att bearbeta material för publicering. Två anteckningar, troligen gjorda kring 1800, handlar om Wollstonecraft. Den ena, som är baserad på en artikel om engelsk politisk litteratur som Franzén läst i *Allgemeine Literatur-Zeitung*, presenterar Wollstonecraft som kvinnorrättskampens initiativtagare. [22] Den andra anteckningen nämner *Letters* och Wollstonecrafts omdöme om svenskarna, men handlar i huvudsak om hennes dramatiska liv. [23] Den måste vara skriven efter Wollstonecrafts död i september 1797 och efter att Wollstonecrafts make William Godwin publicerat sin blottläggande biografi *Memoirs of the Author of ‘Rights of Woman’* (1798).

Slutligen så ger också själva följetången “Et Engelskt Fruntimmers resa i Swerge” en tydlig fingervisning om sin upphovsman. Berättelsen avrundas med en kåserande avslutning som passar bra ihop både med Franzéns och Bremers nyligen avslutade resa och med en annan i *Åbo Tidningar* anonymt publicerad reseskildring, som forskningen med stor enighet tillskrivit Franzén. Denna senare text, “Resebeskrivning öfver Finland af en Stockholmsbo”, beskrev Franzéns och hans lärare Henrik Gabriel Porthans (1739–1804) resa i Finland sommaren 1794, och publicerades i *Åbo Tidning*, som tidningen då hette, med början i januari 1800. [24] Medan Franzén i den senare berättelsen gömde sig bakom identiteten “en Stockholmsbo”, kan vi i “Et Engelskt Fruntimmers resa i Swerge” läsa att

Så snart hon [Wollstonecraft] låtit trycka sina Bref, väckte de så mycken upmärksamhet hos några resande Swenskar i London, at en patriot ibland dem beslöt at med några örfilar betala henne de complimenter, hennes penna gjort hans land. (*ÅT* 1797/10, 3)

Patrioten lät dock lugna ner sig och vänta tills “den Svenska Wollstonecraft, kanske från Åbo, står upp til sit lands försvar” (*ÅT* 1797/10, 3). “Et Engelskt Fruntimmers resa i Swerge” och “Resebeskrivning öfver Finland af en Stockholmsbo” är båda anonymt publicerade texter som ger relativt tydliga fingervisningar om författarens identitet. Man kan till och med säga att fingervisningen är tydligast i “Et Engelskt Fruntimmers resa i Swerge”.

Vi kommer troligen aldrig att nå fullständig visshet om vem som sammanställde “Et Engelskt Fruntimmers resa i Swerge”. Fullständig visshet skulle förutsätta att översättar- och författargärningen omnämndes i ett brev eller en dagboksanteckning. Däremot tror jag att vi på skäligen grunder kan anta att Franzén var upphovsman.

Diskussion

Den här framlagda analysen av “Et Engelskt Fruntimmers resa i Swerge” och berättelsens sannolika upphovsman bidrar till åtminstone två olika forskningsområden: (1) den ökar vår kunskap om den europeiska receptionen av Wollstonecrafts verk, och (2) bidrar till den ganska knapphändiga forskningen om Frans Michael Franzén, om hans intresse för det “Fransyska jämlikhetssystemet” och om hans verksamhet som skribent i *Åbo Tidningar* vid 1790-talets slut. Jag diskuterar de två bidragen i nämnd ordning.

(1) I sina studier av receptionen av Wollstonecrafts verk har Eileen Hunt Botting noterat den i Stockholm 1798 utgivna översättningen *Bref* och den 1799 av samma förläggare utgivna översättningen av Wollstonecrafts postuma roman *The Wrongs of Woman, or Maria*. [25] Botting har utpekat förordet till översättningen av *Maria* som den milstolpe, vilken på svenska “marks an important date for Wollstonecraft’s reception into a particular culture, language, or literary form”. [26] Den anonyma översättarens förord bär titeln “Til den Bästa Moster” och är avsett att i viss mån ursäktla Wollstonecraft, som “mycket klagar öfver det läge af förödmjukelse och förtryck, hvari sakernas närvarande ordning försatt [hennes] kön”. Moster “älskar ej, at man beklagar sig öfver lidna oförrätter”, enligt skribenten, men förväntas “dock ej finna denna Bok aldeles utan värde: [Moster] skal göra rättvisa åt Författarinnans grundsatser och känslor; ni skal beundra des varma inbillningskraft, des skapande snille”. [27]

Denna svenska reception av Wollstonecraft avviker markant från den bild som gavs i *Åbo Tidningar* två år tidigare. Förordet presenterar *Maria* som utpräglad kvinnolitteratur och betonar att romanen förväntas kunna intressera också de kvinnor som inte delar författarens uppfattning om kvinnoförtryck. Wollstonecraft beröms för sin kvinnliga sensibilitet, sina känslor och sin inbillningsförmåga, inte för sina skarpa omdömen och filosofiska tankar. Skillnaden mellan “Til den Bästa Moster” och *Åbo Tidningars* presentation av Wollstonecraft kan inte uttömmande förklaras med att de presenterar två olika böcker tillhörande två olika genrer. *Letters* är en väsentligen skönlitterär resebeskrivning och *Maria* är en väsentligen filosofisk roman. [28] Den apologetiska tonen i “Til den Bästa Moster” påminner i viss mån om den av Jean-Jacques Rousseau inspirerade pedagogen Christian Gotthilf Salzmanns förord till den tyska översättningen av *A Vindication of the Rights of Woman*. [29] Salzmanns förord ingår också i den danska översättningen *Qvindekjønnets Rettigheder forsvarade* (1801–1802), vilken är gjord från den tyska översättningen. Intressant nog var den danska utgåvan *Qvindekjønnets Rettigheder*, liksom den svenska översättningen av *Maria*, uttryckligen riktad till en kvinnlig läsarkrets. [30]

Om vi liksom Botting antar att det var förordet “Til den Bästa Moster” som introducerade Wollstonecraft på svenska så är den svenska receptionen fortfarande lite tidigare än den danska och baserar sig på översättningar av engelska originalverk, inte översättningar gjorda från tyska, men påminner till sin ton och förväntade läsarkrets relativt mycket om den danska receptionen. Då vi beaktar *Åbo Tidningar* och “Et Engelskt Fruntimmers resa i

Swerge” tidigareläggs den svenska receptionen med över ett år jämfört med utgivningen av *Bref* och, vilket är ännu intressantare, receptionen ändrar sin ton. Den Wollstonecraft som mottogs i Åbo 1797 var en filosofisk och politisk upplysningstänkare. Det är svårt att bedöma hur mycket uppseende “Et Engelsk Fruntimmers resa i Swerge” väckte i samtiden, men vi vet att Örebro Weckoblad publicerade berättelsen i april 1797 och anger *Åbo Tidningar* som källa. [31]

Översättaren eller översättarna av *Bref* och *Maria* är anonym(a), men Elisabeth Mansén har via studier av *Svenskt översättarlexikon* och bibliotekskataloger nyligen framlagt hypotesen att Carolina Weltzin (1754–1812) är den mest sannolika översättaren av båda böckerna. [32] Ifall det var Franzén som sammanställde “Et Engelskt Fruntimmers resa i Swerge” stärker detta Manséns hypotes. Weltzin var syster till Franzéns goda vän Carl Birger Rutström (1758–1826). [33] Franzén dröjde i Stockholm på hemvägen från Europa och det är inte omöjligt att idén att översätta boken uppstått redan då.

(2) Studier av *Åbo Tidningar* har sedan Arvid Hultin betonat att Franzéns tid som redaktör innebar en övergång till ett lättare, mindre akademiskt och mera kvinnovänligt innehåll. [34] “Et Engelskt Fruntimmers resa i Swerge” stämmer in på denna beskrivning, men ger beskrivningen en emancipatorisk tvist som inte tidigare uppmärksammats. I sin på många sätt förtjänstfulla studie framhåller Hultin att inlägget “Strödda tankar om Frankrikes nuvarande ställning, af en Fransysk Emigrant” är tidningens enda politiska bidrag under den period han studerat. [35] Inlägget, som publicerades mellan del tre och fyra av “Et Engelskt Fruntimmers resa i Swerge”, är ytterst kritiskt jäntemot jakobinerna och terrorn, men tar inte entydigt rojalisternas parti och uttalar sig föraktfullt om fåfänga emigranter, som tror att de kan försvaga det post-revolutionära Frankrike genom att föra ut mynt ur landet (*ÅT* 1797/9, 1–2). Dessa åsikter tillhör det som 1797 kunde tryckas om den franska revolutionen och det är intressant att Hultin 1917 betonar bidragets politiska natur. Wollstonecrafts dolt politiska uttalande om tjänstefolkets usla ställning och svenskarnas bristfälliga begrepp om jämlikhet undgick både 1790-talets trycksakscensur och Hultins uppfattning om vad som är politiskt. [36]

Också senare forskning har förbisett “Et Engelskt Fruntimmers resa i Swerge”. Henrik Knif har insiktsfullt analyserat Franzéns redaktörsinsatser och påpekat att det ökade antalet populära artiklar “kan ses som ett försök att vidga upplysnings-

ambitionen i demokratisk riktning”. Han drar dock slutsatsen att ambitionen misslyckas eftersom skribenterna i de populära (snarare än internt akademiska) artiklarna överger “det jämlika – horisontala – samtalet till förmån för ett nersiktsperspektiv, som innebär att en bättre-vetande portionerar ut kunskapsbitar”. [37] “Et Engelskt Fruntimmers resa i Swerge”, som Knif inte uppmärksammar, passar inte riktigt in i hans tolkning. Följetången bibehåller genomgående ett inkluderande, jämlikt och horisontalt läsartilltal, inte ett bättre-vetande perspektiv. Som vi sett inkluderar tilltalet explicit både kvinnor och män, medan de förra inte ägde tillträde till det inom en exklusiv krets horisontala akademiska samtalet. Inte heller Minna Ahokas uppmärksammar “Et Engelskt Fruntimmers resa i Swerge”, trots att hon explicit sökt spår efter kvinnor i tidsperiodens årgångar av *Åbo Tidningar*. Förbiseendet leder till en något skev bild av tidningens intresse för kvinnliga upplysningstänkare. [38]

Om Franzén vet vi att han förhöll sig ambivalent till den franska revolutionen, men liksom Juha Manninen förtjänstfullt betonat övergav han aldrig dess ideal. [39] Ambivalensen verkar innehålla ett visst politiskt vacklande. Franzén var en hängiven anhängare av frihet och jämlikhet, men osäker på hur dessa ideal bör realiseras. Framför allt tog han avstånd från Robespierre och den terror denna kommit att representera. I det publicerade urvalet ur resedagboken beskriver han till exempel floden Rhen “stiga upp ur sin grotta [...] leende åt Schweiz och med en betydande fingerpekning liksom varnande tyskarne att ej likna fransoserna i grymhet men i frihetsiver”. [40] Förutom leendet åt Schweiz förespråkar Franzén engelsk frihetsiver som inkluderar ekonomisk frihet. Han beskriver entusiastiskt hur man i Manchester både talade och sjöng till de franska frihetsidealens lov. [41] De opublicerade delarna av resedagboken innehåller förutom de två anteckningarna om Wollstonecraft också en hänvisning till William Godwins *Enquiry Concerning Political Justice* (1793), som “satte rättvisan til princip”, och en engagerad beskrivning av Thomas Paine, som Franzén uppenbarligen hörde tala i Paris. [42]

Franzéns engagemang för Wollstonecraft och könens jämlikhet uppvisar också en viss ambivalens som tydligt speglar hans ambivalens inför den franska revolutionen. Dagboksanteckningen om “Qvinnans rättigheter”, som inleds med orden “Striden för dem, först begynd af Mrs. Wollstonecraft”, avslutas med konstaterandet att “Somlige predika upror och våld mot nerkomst för at återta sina rättigheter: följd af Fransyska jämlikhets-systemet”. [43] Samma överdrifter som undergrävde den franska

revolutionen kan enligt Franzén också underminera strävan efter kvinnans rättigheter, men det är inte uppenbart att han inkluderar Wollstonecraft bland dem som gått till överdrift. I det långa loppet gjorde Franzén sig känd som en beundrare och förespråkare av relativt opolitiska kvinnliga poeter såsom Anna Maria Lenngren (1754–1817). [44] Vår förståelse av hans intresse för till exempel Lenngren berikas dock märkbart om vi beaktar att han åtminstone under det sena 1700-talet och tidiga 1800-talet närde ett aktivt — om än något ambivalent — intresse för kvinnans rättigheter och för en uttalat politisk tänkare som Wollstonecraft.

Noter

- [1] Om gåtan med skeppet, se Per Nyström, *Mary Wollstonecraft's Scandinavian Journey*, övers. George R. Otter (Göteborg: Kungl. Vetenskaps- och Vitterhetssamhället, 1980).
- [2] Richard Holmes, "Introduction", i Mary Wollstonecraft, *A Short Residence in Sweden, Norway and Denmark* and William Godwin, *Memoirs of the Author of 'The Rights of Woman'*, red. R. Holmes (London: Penguin, 1987), 36–43.
- [3] Mary Wollstonecraft, *Briefe geschrieben während eines kurzen Aufenthaltes in Schweden, Norwegen und Dännemark. Aus dem Englischen übersezt*, övers. anonym (Hamburg & Altona, 1796); Mary Wollstonecraft, *Bref, skrifna under et kort wistande i Swerige, Norrige och Danmark, Öfversatte från Engelskan*, övers. anonym (Stockholm: J. C. Holmberg, 1798).
- [4] *Åbo Tidningar* 1797/2, 3, 6 och 10. Referenser till *Åbo Tidningar* ges i texten i formatet *ÅT* åtföljt av tidningsnummer och sidnummer. "Et Engelskt Fruntimmers resa i Swerge" har uppmärksammats sparsamt inom forskningen. Se dock Risto Ikonen, *Åbo Tidningar 1771–1808 ja kasvattava yhteiskunta: Kasvatuksen maailma kustavilaisen kauden turkulaislehdessä*, Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja 38 (Joensuu: Joensuun yliopisto, 1997), 19, 31–32, 199, 307–308; och Elisabeth Mansén, "Jakten på den anonyma översättaren av Mary Wollstonecrafts resebrev", *Biblis* 98 (2022): 32–43. Minna Ahokas nämner nekrologen "Maria Godwin, född Wollstonecraft" (*ÅT* 1798/19, 2–3), men inte "Et Engelskt Fruntimmers resa i Swerge", se Minna Ahokas, *Valistus suomalaisessa kirjakulttuurissa 1700-luvulla*, Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 188 (Helsingfors: Finska Vetenskaps-Societeten, 2011), 254.
- [5] Se framför allt nekrologen "Maria Godwin, född Wollstonecraft" (*ÅT* 1798/19, 2–3) och den fyrdelade biografiska essän "Maria

Wollstonecraft Godwin: namnkunnig Engelsk författarinna” (*ÅT* 1831/36, 40, 41 och 44). Nekrologen är en förkortad och något omarbetad översättning av en tysk nekrolog publicerad i *Intelligenzblatt der Allgemeine Literatur-Zeitung* (1798/32, 281–282) och “Maria Wollstonecraft Godwin: namnkunnig Engelsk författarinna” är en något omarbetad översättning av en recension av den tyska översättningen av William Godwins *Memoirs of the Author of ‘The Rights of Woman’* (1798) ursprungligen publicerad i *Neue allgemeine deutsche Bibliothek* 50: 2 (1800): 507–519. Nekrologen anger en exakt källhänvisning medan essän “Maria Wollstonecraft Godwin: namnkunnig Engelsk författarinna” inte anger någon källa. Om det är Franzén som översatte och sammanställde “Et Engelskt Fruntimmers resa i Swerge” så är det sannolikt att han också översatte och sammanställde nekrologen, men det är ett tillsvidare olöst mysterium hur en trettio år gammal omarbetad tysk bokrecension dyker upp i *Åbo Tidningar* 1831. Hannu Salmi et.al. har visat att finländska tidningar under 1800-talet ofta återanvände texter som kunde vara flera decennier gamla, men en sökning på *Text reuse in the Swedish-language press, 1645–1918* (Svenska Litteratursällskapet i Finland) tyder på att “Maria Wollstonecraft Godwin: namnkunnig Engelsk författarinna” inte tidigare (eller senare) publicerats på svenska. Om återanvändning av text, se Hannu Salmi, Asko Nivala, Heli Rantala, Reetta Sippola, Alekski Vesanto och Filip Ginter, ”Återanvändningen av text i den finska tidningspressen 1771–1853”, *Historisk Tidskrift för Finland* 103:1 (2018): 46–76; Petri Paju, Erik Edoff, Patrik Lundell, Jani Marjanen, Heli Rantala, Hannu Salmi och Alekski Vesanto, “Tidningstexter över Östersjön: En databas av delat innehåll mellan Finland och Sverige”, *Historisk Tidskrift för Finland* 107:2 (2022): 192–211.

- [6] Mary Wollstonecraft, *Rettung der Rechte des Weibes mit Bemerkungen über politische und moralische Gegenstände*, övers. G. F. C. Weissenborn, red. och inledning C. G. Salzmann, 2 vol. (Schnepfenthal, 1793–1794). För en utmärkt diskussion om den tyska receptionen, se Laura Kirkley, “Mary Wollstonecraft’s Translational Afterlife: French and German Rewritings of *A Vindication of the Rights of Woman* in the Revolutionary Era”. *European Romantic Review* 33 (2022): 1–24.
- [7] Wollstonecraft skrev två verk om den franska revolutionen, *A Vindication of the Rights of Men* (London: Joseph Johnson, 1790), som försvarade revolutionen mot Edmund Burkes kritik, och *An Historical and Moral View of the Origin and Progress of the French Revolution* (London: Joseph Johnson, 1794) som

försvarar revolutionens berättigande, men kritiserar dess terror. Intressant nog verkar *Åbo Tidningar* syfta på det senare, mindre kända verket.

- [8] Eileen Hunt Botting (red.), *Portraits of Wollstonecraft*, vol. 1 (London: Bloomsbury, 2021), 30–32. Wollstonecraft var inte gift med Imlay, men lät då paret bodde i Frankrike registrera sig som hans hustru för att skyddas av hans amerikanska medborgarskap. *Monthly Mirrors* porträtt är en litografi gjord av William Ridley på basen av en målning, som med viss sannolikhet tillskrivits John Opie, se Botting (red.), *Portraits of Wollstonecraft*, vol. 1, 20–24. Porträttet intresserar oss därför att översättaren av nekrologen “Maria Godwin, född Wollstonecraft” hänvisar till ett porträtt i sin ägo, som visar att i Wollstonecrafts “ansigte et qwinligt behag är förenadt med en manlig tanka” (ÅT 1798/19, 3). Det är inte omöjligt att samma nummer av *Monthly Mirror* varit källa för både uppgifterna i ÅT 1797/2 och porträttet som nämns i ÅT 1798/19.
- [9] Botting (red.), *Portraits of Wollstonecraft*, vol. 1, 111.
- [10] Mary Wollstonecraft, *A Short Residence in Sweden, Norway and Denmark* and William Godwin, *Memoirs of the Author of ‘The Rights of Woman’*, red. R. Holmes (London: Penguin, 1987), 76.
- [11] Wollstonecraft, *Bref*, 28.
- [12] *Svenska Akademiens ordbok* (SAOB, svenska.se), sökord “förnuftig”.
- [13] För en diskussion av Wollstonecrafts förnuftsbegrepp, se Martina Reuter, *Mary Wollstonecraft, Elements on Women in the History of Philosophy*, red. Jacqueline Broad (Cambridge: Cambridge University Press, 2022), 3–12.
- [14] *Svenska Akademiens ordbok* (SAOB, svenska.se), sökord “skälig”.
- [15] Wollstonecraft, *A Short Residence*, 78–79.
- [16] Avskrift av Frans Michael Franzéns resedagbok 1795–1796 (maskinskrift av Anders Hernmarck), del IV, SE S-HS Acc1999/35:3, ark 82, Handskriftssamlingen, Kungliga biblioteket, Stockholm.
- [17] Jmf. Wollstonecraft, *A Short Residence*, 78–79, och Wollstonecraft, *Bref*, 32.
- [18] Om trycksakscensuren, se Päiviö Tommila, “Suomen sanomalehdistön alkuvaiheet”, i *Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905*, red. Päiviö Tommila (Kuopio: Kustannuskiila, 1988), 46.
- [19] Om Franzéns redaktörskap och bidrag till *Åbo Tidningar*, se Wilhelm Lagus, “Förteckning öfver anonyme författare i äldre årgångar af Åbo Tidningar”, *Bidrag till kändedom af Finlands*

- Natur och Folk* 17 (Helsingfors: Finska Vetenskaps-Societeten, 1871), 45–103; Arvid Hultin, *Åbo Tidningar under Porthan-Franzénska tiden*, Svenska Litteratursällskapets förhandlingar och uppsatser 30 (Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland, 1917); och Henrik Knif, “Lärda resonörer och arga kritiker”, i Clas Zilliacus och Henrik Knif, *Opinionens tryck: En studie över pressens bildningsskede i Finland* (Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland, 1985), 69–117.
- [20] Frans Michael Franzén, *Resedagbok 1795–1796*, i urval, red. och inledning Anders Hernmarck (Stockholm: LTs förlag, 1977). Denna utgåva innehåller ett urval ur Avskrift av Frans Michael Franzéns resedagbok 1795–1796 (maskinskrift av Anders Hernmarck), SE S-HS Acc1999/35, Handskriftssamlingen, Kungliga biblioteket, Stockholm.
- [21] *Förteckning öfver Framl. Biskopen Doctor Frans Michael Franzéns efterlemnade Boksamling* (Stockholm: Elmén & Granbergs Tryckeri, 1848), 146.
- [22] Avskrift av Franzéns resedagbok, del IV, Acc1999/35:3, ark 82; jmf. *Intelligenzblatt der Allgemeine Literatur-Zeitung* 1800/106, 905–911.
- [23] Avskrift av Franzéns resedagbok, del IV, Acc1999/35:3, ark 102.
- [24] Resebeskrivningen inleds i *Åbo Tidning* 1800/3. Den har tillskrivits Franzén av bl.a. Hultin, *Åbo Tidningar under Porthan-Franzénska tiden*, 71; och Tommila, “Suomen sanomalehdistön alkuvaiheet”, 62.
- [25] Eileen Hunt Botting, “Wollstonecraft in Europe, 1792–1904: A Revisionist Reception History”, *History of European Ideas* 39: 4 (2013): 503–527; och Botting (red.), *Portraits of Wollstonecraft*, vol. 1, 200–201.
- [26] Botting (red.), *Portraits of Wollstonecraft*, vol. 1, xvii. *Bref* innehåller inget förord eller andra kommentarer.
- [27] Mary Wollstonecraft, *Maria, eller Missödet at vara Qvinna*, övers. anonym (Stockholm: J.C. Holmberg), förordet saknar sidnummer.
- [28] Om *Maria* som filosofisk och politisk roman, se Lena Halldenius, *Mary Wollstonecraft and Feminist Republicanism: Independence, Rights and the Experience of Unfreedom* (London: Pickering & Chatto, 2015), 51–74.
- [29] Wollstonecraft, *Rettung der Rechte des Weibes*, iii–xx; jmf. Kirkley, “Mary Wollstonecraft’s Translational Afterlife”, 15–20.
- [30] Anne Birgitte Rønning, “Til ‘Qvindernes Forødling’. Mary Wollstonecraft for danske lesere i 1800”. I A. M. B. Bjørkø, R. Hemstad, A. Nøding & A. B. Rønning (red.), *Litterære verdens-*

- borgere: *Transnasjonale perspektiver på norsk bokhistorie 1519–1850* (Oslo: Nasjonalbiblioteket, 2019), 290–309.
- [31] Örebro *Weckoblad* 1797/15, 16, 17 och 18.
- [32] Mansén, ”Jakten på den anonyma översättaren av Mary Wollstonecrafts resebrev”, 32–43.
- [33] Om Franzéns vänskap med Rutström, se Gunnar Castrén, *Frans Michael Franzén i Finland* (Helsingfors: Aktiebolaget Handelstryckeriet, 1902), 70–71.
- [34] Hultin, *Åbo Tidningar under Porthan-Franzénska tiden*, 71.
- [35] Hultin, *Åbo Tidningar under Porthan-Franzénska tiden*, 214.
- [36] Hultin nämner inte ”Et Engelskt Fruntimmers resa i Swerge”, men om han gjort det, så hade han antagligen klassificerat följetången som en av de lättare resebeskrivningar som Franzén introducerade, inte som ett politiskt bidrag.
- [37] Knif, ”Lärda resonörer och arga kritiker”, 101.
- [38] Ahokas nämner nekrologen ”Maria Godwin, född Wollstonecraft” (ÅT 1798/19) och två andra exempel på artiklar som uppmärksammade kvinnliga upplysningstänkare, men konstaterar att kvinnor bara några gånger stod i centrum, Ahokas, *Valistus suomalaisessa kirjakulttuurissa 1700-luvulla*, 254–255. Då ”Et Engelskt Fruntimmers resa i Swerge” publicerades dominerade dock Wollstonecraft innehållet i *Åbo Tidningar* i hela fyra nummer.
- [39] Juha Manninen, ”Frans Michael Franzén och franska revolutionen”, *Historisk Tidskrift för Finland* 74:1 (1989): 30–64.
- [40] Franzén, *Resedagbok*, 80–81; Franzéns syn på jakobiner och franska emigranter påminner så mycket om de synpunkter som läggs fram i ”Strödda tankar om Frankrikes nuvarande ställning, af en Fransysk Emigrant” att man inte kan låta bli att fråga sig om han vårvintern 1797 uppträdde både som resande svensk i London och som fransk emigrant. Om Franzéns syn på emigranter och jakobiner, se t.ex. Franzén, *Resedagbok*, 72, 95, 122.
- [41] Franzén, *Resedagbok*, 219–220.
- [42] Avskrift av Franzéns resedagbok, del IV, Acc1999/35:3, ark 12; och del III, Acc1999/35:2, ark 74. Liksom anteckningarna om Wollstonecraft verkar anteckningarna om Godwin och Paine vara senare tillägg. Vid sin död ägde Franzén Godwins *Adventures of Caleb Williams*, vol. 1–3 (1796) och Paines *The Age of Reason*, del 2 (1795), se *Förteckning öfver Framl. Biskopen Doctor Frans Michael Franzéns efterlemnade Boksamling*, 58, 101.
- [43] Avskrift av Franzéns resedagbok, del IV, Acc1999/35: 3, ark 82.
- [44] Om Lenngren, se Frans Michael Franzén, ”Minne af Fru Anna Maria Lenngren, född Malmstedt”, *Svenska Akademiens*

Handlingar Ifrån År 1796. Åttonde delen (Stockholm: Carl Delén, 1821) 325–363.